

לע"נ תלמידנו הרב עזריאל בר זצ"ל
ראש הישיבה - הרב מרדכי גרינברג
לשם שמים והדברים נאים לו והוא יאה להם. נפטר
ברמת הגולן בערב יום הכפורים תש"ס.

קדש עצמך במותר לך

א. הפרישות - אידיאל או חטא

מושג הקדושה מעורר אצלנו תחושה של עלאיות והתרוממות, ענין מופשט הרחוק מהמציאות היומית, אך תרגומה הלשוני, וביטוייה המעשי קשה מאד.

בזהר כתב "קדש - מלה בגרמיה הוא, ושאר מיניה אתיין, מאי קדש? שלמותא דכולה דאיברי חכמה עילאה"¹.

רש"י כתב בתחילת פ' קדושים: קדושים תהיו - הו פרשים מן העריות ומן הערוה, שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה, אתה מוצא קדושה.

לפי ביאורו של רש"י, מצטמצמת הקדושה בתחום צר ביותר, הימנעות מעבירות בעיקר העריות. אלא שלרמב"ן² לא נראה פירושו המצומצם של רש"י, ולדעתו מושג הקדושה מתרחב על פני תחומים רבים יותר, וז"ל: והענין, כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלות אסורות, והתירה ביאת איש ואשתו, ואכילת הבשר והיין, איכ ימצא בעל התאוה מקום להיות שטוף בזימת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין, בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הוזכר איסור זה בתורה, ויהיה נבל ברשות התורה, לפיכך בא הכתוב, אחרי שפירט האיסורים שאסר אותם לגמרי, וצוה בדבר כללי, שנהיה פרושים מן המותרות, ומיעט במשגל, כענין שאמרו שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ולא ישמש אלא כפי הצורך בקיום המצוה ממנו, ויקדש עצמו מן היין במיעוטו, כמו שנקרא הנזיר קדוש וכו', וכן יפרוש עצמו מן הטומאה, אע"פ שלא הוזהרנו ממנו בתורה וכו', וגם ישמור פיו ולשונו מהתגאל ברבוי האכילה הגסה ומן הדיבור הנמאס וכו' ויקדש עצמו בזה, עד שיגיע לפרישות וכו'.

כל דברי הרמב"ן הנ"ל, כלולים במשפט אחד שאמרו חז"ל - "קדש עצמך במותר לך"³. היינו, שהקדושה איננה רק הימנעות מדברים האסורים, אלא שחובה על האדם לקדש עצמו אף בדברים המותרים, לגדור לעצמו גדרים שאינם מפורשים בתורה, שהתורה אסרה רק את הדברים שא"א להמלט מהם, אך עדיין יש מרחב גדול של דברים הנתונים לשיקול דעתו של האדם, שלא אסרה אותם תורה

¹ פרשת אמור, ח"ג צג-צד.

² שם.

³ יבמות כ, ע"א.

במפורש, אך היורד לסוף דעתה של תורה ומבין את רוחה ומגמתה, אוסר על עצמו אף דברים אלו, וכמו החילוק שכתב הרמח"ל בין צדיק לחסיד, שהצדיק עושה את המוטל עליו, ונמנע מן האסור, אך החסיד עושה לפניו משורת הדין, מעבר למה שצוה אותו תורה במפורש, ונמנע מדברים המותרים.

אלא שהדרכה זו אינה נטולת קשיים וסתירות. אמנם מצאנו מדרשי חז"ל התואמים לדברי הרמב"ן, כגון "כל היושב בתענית נקרא קדוש"⁴, ק"ו מנזיר, וכן אמרו "צדיק אוכל לשובע נפשו" - זה חזקיהו מלך יהודה, שהיו מעלין על שלחנו ב' ליטרין של ירק וכו'⁵, [שהיו מליזים עליו שאינו ראוי למלכות, שאין בו כח לאכול] וספרו חז"ל על רבנו הקדוש, שבשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו ואמר, גלוי וידוע לפניך, שלא נהייתי מן העולם הזה אפי' באצבע קטנה שלי⁶, ועל מי ששואף להתעלות בלימודו, אמרו חז"ל: עד שאדם מתפלל על ד"ת שיכנסו לתוך מעיו, יתפלל על אכילה ושתיה שלא יכנסו בתוך מעיו⁷.

אלא שמאידך מצאנו מאמרים רבים הסותרים ומנוגדים לכל הנזכר, שהרי חז"ל התייחסו בשלילה לנדרי האדם, ואמרו: לא דיך מה שאסרה תורה, שאתה בא לאסור עליך דברים אחרים⁸.

ועוד אמרו בירושלמי⁹: עתיד אדם ליתן דין לפני המקום על כל מה שראו עיניו ולא רצה לאכול הימנו, אעפ"י שהיה מותר לו והיה יכול, ולמדו זאת משלמה המלך שאמר "וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם".

וכן אמרו חז"ל שאסור לאדם לסגף עצמו, ובניגוד למה שהזכרנו, שכל היושב בתענית נקרא קדוש, אמרו שם¹⁰, שכל היושב בתענית נקרא חוטא, ושתי הדעות למדו דבריהם ממקור אחד, "ק"ו מנזיר", שהנזיר נקרא חוטא, דכתיב ביה שמביא קרבן "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש"¹¹, ואמר ר' אלעזר הקפר "לפי שצער עצמו מן היין"¹², וק"ו למי שמצער עצמו ויושב בתענית, והדעה השניה סבורה שנקרא קדוש, ואף הוא למד זאת מנזיר שנאמר בו "קדוש יהיה", ואם נזירות מן היין מקנה לו את התואר קדוש, כ"ש כשיושב בתענית גמורה.

עמד על הסתירה הרמח"ל במסילת ישרים, שער הפרישות, וכתב בישוב הסתירה, שאכן ישנם שני סוגי פרישות, האחת שאנו מצויים בה, והיא הפרישות הטובה, והשניה - הפרישות הרעה - שהוזהרנו לבלתי הכשל בה, וכדברי שלמה "אל תהי צדיק הרבה"¹³, ותורף דבריו הוא, שאמנם אדם השקוע בענינים חמריים, הוא דבר שאינו אסור מן התורה, אך ודאי שחובה על האדם להתרחק מהם, שכן הם עלולים לגרור אותו לחטאים גדולים, וע"כ ישתדל האדם להמנע ממותרות ולא להתרגל אליהם, כדי שלא ישתעבד לענין החמרי. שאל"כ "יכאב לו וירגיש מאוד אם פעם אחת יחסר לו רגילותו".

⁴ תענית יא, ע"א.

⁵ פסיקתא דרב כהנא, פ' את קרבני לחמי.

⁶ כתובות קד, ע"א.

⁷ ילקוט שמעוני, ואתחנן, רמז תת"ל.

⁸ ירושלמי, נדרים פ"ט ה"א.

⁹ קידושין, סוף פ"ד.

¹⁰ תענית יא, ע"א.

¹¹ במדבר ו.

¹² נדרים י, ע"א.

¹³ קהלת ז.

"כלל הדבר, כיון שכל עניני העולם אינם אלא סכנות עצומות, איך לא ישובח מי שירצה להמלט מהם, ומי שירבה להתרחק מהם, וזהו ענין הפרישות הטוב, שלא יקח מן העולם וכו' אלא מה שהוא מוכרח בו מפני הצורך אשר לו בטבעו וכו', ושאר המאמרים שזכרתי, כולם מקיימים ומורים, שיש לאדם לפרוש מכל מה שהוא תענוג עולמי, למען לא יפול בסכנתו".

לעומת זאת, הפרישות הרעה היא, כשנמנע אדם מליקח מן העולם אף הדברים שהוא זקוק להם בטבעו, ומייסר עצמו ומסגף את גופו "ביסורים ודברים זרים אשר לא חפץ בהם ה' כלל". ההימנעות מהנאה, כשהדבר גורם לו צער, ומחסיר מעצמו דברים חיוניים לו, זוהי הפרישות השלילית.

מעשה ודאי ישאל המעיין בדברים אלו, כיצד מיישמים הדרכה זו הלכה למעשה, ואיך ידע כל אדם מהו גדר מותרות שיש להמנע מהם, ומה נחשב לצרכים חיוניים שחייב ליטול אותם.

תשובת שאלה זו אינה פשוטה כלל ועיקר, ואכן אי אפשר לתת בזה הדרכה כללית, שתתאים לכל פרט ופרט. הרמח"ל עצמו הרגיש בקושי שבדבריו, וע"כ סיים את הפרק בזה הלשון: "הרי לך הכלל האמיתי, שכל מה שאינו מוכרח לאדם בעניני העוה"ז, ראוי לו שיפרוש מהם, וכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה, כיון שהוא מוכרח לו, אם הוא פורש ממנו, הרי זה חוטא. הנה זה כלל נאמן, אך משפט הפרטים עפ"י כלל זה אינו מסור אלא לשיקול הדעת, ולפי שכלו יהולל איש, כי אי אפשר לקבץ כל הפרטים כי רבים הם, ואין שכל האדם יכול להקיף על כולם אלא דבר דבר בעתו.

יש לשים לב לחידוש שהבליע הרמח"ל בדבריו, "שכל מה שהוא מוכרח לו, מאיזה טעם שיהיה", היינו, שיש אדם שהתרגל למתכונת מסוימת של התנהגות, וחיים ברמה מסוימת, אף שהדבר נראה כמותרות, מ"מ ברגע זה הוא צורך לו, ובלעדיו יגרם לו צער, וכיון שהוא מוכרח לו, הרי הפרישה ממנו הוא חטא. מובן הדבר שאדם כזה מוטלת עליו חובה להפחית מהרגליו ולהפסיק את ההתמכרות לחיי רווחה ומותרות, אלא שהדבר צריך להעשות באיטיות ובהדרגה, ולא בקפיצות דרך ובצעדים קיצוניים שיגרמו לו סבל וצער, וע"כ אף שהגיע למצב זה בדרך שאינה נכונה, מ"מ המציאות היא שכרגע הוא זקוק לדבר "מאיזה טעם שיהיה", ואסור לו לפרוש.

דוגמא לדבר מצינו בפרשנותו של הנצי"ב בסוגיית נזיר. על הנזיר נאמר שביום השמיני מביא שתי תורים או שני יונה אל הכהן, "ועשה הכהן אחד לחטאת ואחד לעולה, וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", ופירש ר"א הקפר, שכפרה זו באה "לפי שצער עצמו מן היין", והדבר תמוה ביותר, שהרי קרבן זה לא כל נזיר מביא אותו, אלא רק נזיר שנטמא בפתע בטומאת אהל, וע"ז נאמר שביום השמיני מביא קרבן לכפר על שצער עצמו מן היין, ומה נשתנה נזיר זה מכל הנזירים, שהרי כל נזיר צער עצמו מן היין, ואעפ"כ לא מצינו בנזיר שסיים נזירותו, שמביא קרבן על שציער עצמו מן היין.

וכתב ע"ז הנצי"ב, שבדאי אדם הנמנע משתיית יין אינו חוטא, "שהרי כדאי הוא להזיר עצמו מן התענוג הגשמי, כדי להשיג תענוג רוחני של דבקות בה', אבל אחר שאירע לו באונס זו הסיבה [שנטמא באמצע נזירותו בעל כורחו] אות הוא שאינו ראוי לכך, ואם כן בחינם צער עצמו מן היין, וביקש דבר שהוא גבוה מערכו".

וזהו חשבון הנפש שצריך כל אדם לערוך לעצמו, בגשתו אל הקדש, למהלך של עליה, האם מדרגה זו שהוא מבקש לעצמו, מתאימה לו בשלב זה, או שמא הוא שואף למעלה שהיא עדיין רחוקה ממנו, ולא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול, ועפ"י יקבע לעצמו את מתכונת חייו, אם יגיע למסקנה שהדברים מיותרים - יפרוש מהם, וכשהדברים נצרכים, במצבו הנוכחי, הפרישות אסורה.

כבר עמד על כך ר' יהודה הלוי בספרו הכוזרי¹⁴, וז"ל: מנהג העובד אצלנו איננו נגזר מן העולם, שלא יהיה למשא עליו, וימאס החיים שהם מטובות הבורא ית', אבל אוהב העולם ואריכות הימים וכו', אך בזמן הזה ובמקום הזה ובעם הזה, ואין חזון נפרץ, עם מיעוט החכמה הקנויה והעדר החכמה ההיא הטבעית, מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות, כבר הכניס עצמו ביסורין וחולי נפשי וגשמי, יתראה עליו דלות החליים, ויהיו סבורים בני אדם שהוא דלות הכניעה והשפלות, וישוב נאסר מואס בחייו מפני קיצתו במאסריו ומכאוביו, ולא מתאווה לבדידות, ואיך לא יהיה כן, והוא איננו דבק באור הא-להי שימצא בו צוות הנביאים וכו', וכיון שטבע האדם לתבוע תביעות רבות, כגון מאכל ומשתה וחיי אישות וחברה, ופרוש זה נמנע מלספק לנפשו את חסרונו, והתביעות הללו פוקדות אותו והוא רואה שדרך הפרישות מזיקתו, וסופו שיתחרט על פרישותו, וחרטה זו תרחיק אותו ריחוק נוסף מרצון ה', דבר שטרם להשיג את קרבתו.

פרישות שאינה בזמנה ובמקומה, לא זו בלבד שאינה מביאה אותו למעלה, אלא אף מורידה אתו מדרגתו הנוכחית.

מתוך השקפה זו, יצא הנצי"ב לפרש מקומות נוספים במקרא, המורים על יסוד זה. בחנוכת המשכן נאמר, "ויאמר משה, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו, וירא אליכם כבוד ה'"¹⁵. פסוק זה אומר דרשני, שהרי כבר נאמר לפני כן, שעשו כל אשר צוה ה'. ובתורת כהנים דרשו על פסוק זה, "אמר להם משה לישראל, אותו יצה"ר העבירו מלבכם, ותהיו כלכם ביראה אחת ובעבודה אחת לשרת לפני המקום. כשם שהוא יחידי בעולם, כך תהא עבודתכם מיוחדת לפניו, שנא' ומלתם את ערלת לבבכם, מפני מה, כי אני ה' א-להיכם הוא א-להי האלהים ואדוני האדונים, אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד. עשיתם כן - וירא אליכם כבוד ה'".

ופירש שם הנצי"ב, שהיו כתות בישראל, שהיו להוטים אחר אהבת ה', והיו מוכנים להגיע לקרבת ה' שלא באופן שהורתה תורה, ואף למסור נפשם על כך, ועל כן הזהירם משה להסיר מליבם תשוקה זו, ולא לקפוץ למדרגה שאינה ראויה להם. וזה שאמר "זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'", שרק בדבר אשר צוה ה', ולא בזה שמתמסרים יותר ממה שצוה, וזהו היצה"ר שביקש משה שיעבירו מלבם, ואמר להם שהקב"ה אינו נושא פנים, ואינו לוקח שוחד, שהשוחד הוא ההתמסרות לקרבתו, יותר ממה שצוה.

ואמנם, נכשלו בחטא זה נדב ואביהו, שביקשו להקריב אש זרה, אשר לא צוה אותם, והעידה עליהם התורה שכל כוונתם היתה לשם שמים, "בקרבתם לפני ה'".

וחטא זה חוזר על עצמו בפרשת עדת קרח. "שמאתים וחמישים איש היו באמת גדולי ישראל בכל פרט, גם ביראת ה', והיה מניעת הכהונה שהוא גורם דבקות ואהבת ה' כאש בוער בקרבם, לא לשם שררה וכבוד, כי אם להתקדש ולהשיג מעלה זו ע"י עבודה"¹⁶. "מאז היתה תשוקתם להקטיר לפני ה', גם שלא ברצון ה'"¹⁷. ומקור הדברים בכתוב "את מחותות החטאים האלה בנפשותם"¹⁸, והוא כעין פירוש הכתוב

¹⁴ תחילת מאמר ג'.

¹⁵ ויקרא ט, ו.

¹⁶ העמק דבר, במדבר טז, א.

¹⁷ שם יח.

¹⁸ במדבר יז, ג.

בנוזיר שנטמא "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", וביארנו שזה שנצטער מיין, והוא כדי להשיג מעלת רוח"ק ולהיות קדוש לה', וזה אינו לפי ערכו, והבחינה על זה - שהרי נטמא. ואמר הכתוב דמי שציער נפשו להשיג מעלה שאינו בר יכולת להשיגה, מקרי חוטא על נפשו וכו', וזה מקרי "החטאים האלה בנפשותם", שביקשו לאבד את נפשותם, רק להשיג מעלת האהבה וחסידות באופן שאינו לפי הרצון ממנו ית"ש¹⁹.

ובזה ביאר בפרשת שלח, ברייתא תמוהה בספרי: ר' ישמעאל אומר, למה נאמר ולא תתורו אחרי לבבכם, לפי שהוא אומר שמח בחור בילדותך וגו' [נסיפא דקרא 'והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך, ודע כי על כל אלה יביאך הא-להים במשפט'] בדרך ישר או בדרך שתראה, ת"ל ולא תתורו אחרי לבבכם. והדברים מופלאים, מפני מה היה לנו לחשוב שילך האדם בדרכי ליבו, ואפילו לדבר עבירה? אלא שלשון תתורו הוא חיפוש דרך חדשה, מלשון "מתור הארץ", והיה מקום לחשוב שיוכל האדם להמציא דרכים חדשות בעבודת ה' "אפילו מה שאינו בכלל מצוות התורה, רק שהוא עושה לשם שמים ובדבקות בא-לוהיו, הרי זה טוב. וע"ז כתוב "ולא תתורו אחרי לבבכם", שלא תחפשו מצוות חדשות, מה שאינו עפ"י התורה, ולא נכלל במצוות ציצית, שבו נכללו תרי"ג מצוות ה' ולא יותר מהמה.

ועפ"י פירש הנצי"ב מה שאמרו חז"ל שהמקושש התכוין לשם שמים²⁰, ורצה להורות שאעפ"י שנכנסים לא"י מ"מ חייבים במצוות. ומנין להם לחז"ל דבר זה? אלא שלמדוהו מהסמיכות לפרשת ציצית, ששם הוזהרו שאין לאיש לחדש מצוות, אעפ"י שהוא לשם שמים.

וכך משמע מדברי הרמב"ם²¹ בפירושו לחטאים של אצילי בני ישראל, "ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו, ויחזו את הא-להים ויאכלו וישתו"²². האכילה והשתיה מורה על הזיקה אל החומר. ובניגוד למשה שנאמר אצלו "ארבעים יום לא אכל ומים לא שתה", והגיע בדין למדרגת "ותמונת ה' יביט", הרי אצילי בני ישראל היו קשורים עדין למדרגת האכילה והשתיה, ותוך כדי זיקה לחומר, התבוננו בא-לוהות, ועל כן היה ראוי שישתלח בהם יד, "אלא שלא רצה הקב"ה לערבב שמחת התורה, והמתין לנדב ואביהו עד יום חנוכת המשכן, ולזקנים עד ויהי העם כמתאוונים וגו' ותבער בס' אש ה' ותאכל בקצה המחנה, בקצינים שבמחנה"²³.

ומופלא הדבר, שבכל אותם חטאים, נדב ואביהו, אצילי בני ישראל ועדת קרח - שישודם - הרצון להתרומם למדרגה עליונה שאינה ראויה להם, נענשו באותו עונש, "ותצא אש מלפני ה'", שהוא שריפת נשמה וגוף קיים²⁴, והיינו, שפרחה נשמתם מצד הכיסופים לקרבת א-להים, במקום שאינם ראויים לזה. "ובשביל שמכל מקום כוונו לשם שמים, משום הכי נענשו בשריפה באש שיצאה מקדש הקדשים, והיה בזה ענין כבוד ג"כ"²⁵.

וכך פירש הכלי יקר בפרשת ציצית, שאמרו חז"ל "תכלת דומה לים, וים לרקיע ורקיע לכסא הכבוד", ומדוע אי אפשר להסתכל בתכלת שבציצית ומשם לכסא הכבוד? ופירש עפ"י הספרי עה"פ

¹⁹ העמק דבר שם.

²⁰ תוסי' ב"ב קיט, ע"ב.

²¹ מורה נבוכים ח"א פ"ה.

²² שמות כד, יא.

²³ הובא ברש"י שם.

²⁴ סנהדרין נב, ע"א.

²⁵ העמק דבר במדבר טז, א.

"האזינו השמים", אמר לו הקב"ה למשה, הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם, שמא שינו מידתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב, ולא עוד אלא ששמחים לעשות וכו', וכן הוא אומר לענין הים, האותי לא תיראו וגו' אשר שמתו חול גבול לים, שמא שינה מידתו, ולא עוד אלא שמצטער לעשות ואינו יכול, שנאמר ויתגעשו ולא יכולו. הרי שהים אינו משנה מחמת יראה, והשמים עובדים בשמחה. וזה הסדר, שנקבע לעבודת ה' ונרמז בפרשת ציצית. ראשית הכל היא קיום המצוות - "וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם". וזה מתוך התבוננות בים העובד מראה, שא"א להגיע למעלת האהבה לפני שאוחזים במידת היראה, ורק אח"כ מתבוננים ברקיע ועולים לעבוד מתוך אהבה ושמחה, ומשם יזכה לידבק בכסא הכבוד ויבוא לדבקות השכינה. ויסוד הדבר הוא העליה ההדרגתית בעבודת ה', ולא הקפיצות וההתאמצות לעלות מיד למדרגה העליונה שאינה שייכת לו במצבו העכשווי.

הרב חרל"פ זצ"ל כתב בזמנו ספר בשם צבי לצדיק, ובו סיפר תולדות חייו של רבו הרב צבי מיכל שפירא זצ"ל, שהתנהג בסגפנות ובפרישות יתרה. הרב קוק זצ"ל חשש כנראה שספר זה ישמש מודל לחיקוי, גם לאלה שאינם ראויים לכך, והדבר עלול להיות להם לרועץ, ע"כ כתב אגרת לרב חרל"פ, ובו האריך להסביר ענין הפרישות, ובין השאר כתב: אף שמסופקים אנו מאוד אם ימצא לנו בדורנו החלש בגופו ובנפשו, אנשים רבים, אפי' בין הנחשבים ליחידי סגולה, אשר יוכלו לבור להם את דרך הקדש של אותו צדיק ז"ל, שעיקר דרך הפרישות והסיגוף הנלווה עמה כפי מדתה, היא משובחת רק כפי אותה המדה של האורה העליונה של עונג ה' וכו' הבאה ביחד עם החכמה והענוה, ע"י העסק בתורה לשמה, בצרוף שמירת דרכי תורה שסדרו לנו חז"ל בפרק קנין תורה, והאור הזה העליון, הממלא את הנשמה הפנימית עוז וכו', זיו חיים וחדות אמת, הוא דוחה באורו הגדול את כל הדאגות והטרדות, ואת כל התביעות של חיי החומר השפלים של בני אדם מלא מהם וכו', אבל מי שלא גברו בחילו בקדושה עליונה כזאת, ולא עמלו בחכמה של יראת ה' וקנין אהבה וכו', אם יפנו להם אל צורת העבודה העליונה מצד מראה הפרישות הנראה ממנה, וירבו בתענויות ובסגופים, והלב ריק ומצטער על כל הסבל הרב אשר הניח עליו, לא יועילו מאומה, לא לנפשם ולא לדורם, ועליהם אמר הכוזרי במאמר ג': עם מיעוט החכמה הקנויה וכו' מי שהכניס עצמו להנזר בפרישות, כבר הכניס עצמו ביסורין וכו'²⁶.

אפשר שלפ"ז נוכל לפרש את מאמר חז"ל "קדש עצמך במותר לך", לאו דוקא בדברים המותרים מבחינת איסור והיתר, אלא במותרות, והיינו "קדש עצמך במותר לך" שעיקר ענין הפרישות שדיבר עליו הרמב"ן הוא בדברים המיותרים, שאינם חיוניים ונצרכים, ובהם מתקיימת הפרישות הטובה, שעליה אנו מצווים.

אלא, שכפי שכבר הזכרנו, מושג הקדושה מעורר בנו רגשות של התרוממות ונשגבות, וקשה לנו להבחין במה שנאמר עד עתה במושג הקדושה, ענין של התעלות, שהרי עד עתה עמדנו בתחום הפרישות, וגם אם נצא מהצמצום של רש"י במושג הקדושה, ונרחיב אותו מפרישות לעריות לפרישות כללית, כדברי הרמב"ן והרמח"ל, סוף סוף הקדושה במובן של פרישות אינה מושגת אלא בדרך פאסיבית, ע"י שב ואל תעשה, ואילו בסולמו של ר' פנחס בן יאיר נראה, שאכן הקדושה אינה מצטמצמת אך ורק בפרישות, שהרי מדרגת הפרישות היא מהמדרגות הראשונות, והרבה למעלה הימנה בסולם נצבת הקדושה, שהיא מביאה לרוח הקדש ולתחיית המתים.

²⁶ האגרת הודפסה בתחילת הספר, ובאגרות הראיה ח"א אגרת יג.

על כרחנו עלינו להעניק למושג הקדושה תוכן חיובי, יותר מאשר פרישות מעבירה, ונדמה שאכן מצאנו את מבוקשנו בדברי הרמב"ם בהקדמתו למס' אבות²⁷.

ב. בכל דרכיך דעהו

הכותרת שקבע הרמב"ם לפרק זה היא: בהשתמש האדם בכוחות הנפש לצד תכלית אחת²⁸, תחת כותרת זו הוסיף הרב חרל"פ זצ"ל: נפלא הוא הפרק הזה, ומי יתן והיה לחזור עליו עד להדירו ולקנותו קנין גמור.

הרמב"ם בתחילת דבריו, מציג בפנינו אתגר שהוא לכאורה רחוק מאתנו מאד, "צריך לאדם שישעבד כוחות נפשו כולם לפי הדעת, וישים לנגד עיניו תמיד תכלית אחת, והיא: השגת השם ית' כפי יכולת האדם לדעת אותה, וישים פעולותיו כולן, תנועותיו ומנוחותיו, וכל דבריו מביאים לזו התכלית, עד שלא יהיו בפעולותיו דבר מפעל ההבל, רצוני לומר: פועל שלא יביא אל זאת התכלית. מדבריו של הרמב"ם ניתן להסיק שפנייתו של הרמב"ם היא לאנשים יחידי סגולה בלבד, המקיימים בחייהם את הכתוב "ואתם הדבקים בה' א-להיכם" ופרושים מכל חיי עוה"ז, אך לא לאנשים הקשורים לחיי חומר וזקוקים לפעולות טבעיות, שהרי א"א לפעולות חמריות להביא להשגת השם, וכבר כ' רבנו בחיי בחובה"ל, "כל מה שירבה הישוב תיקון, ירבה השכל חרבן".

אלא שבהמשך הדברים מתברר, שהרמב"ם מדבר אל כל אדם, שהרי פירט דבריו וכך כתב: "והמשל בו, שישים הכוונה באכילתו ושתייתו ומשגלו ושנתו ויקיצתו ותנועותיו ומנוחתו - בבריאות גופו בלבד", והרי כל הפעולות הנ"ל שייכות ודאי לכל אדם, אלא שצריך לצקת בהן תוכן, והתוכן והמגמה לדברי הרמב"ם היא החתירה לבריאות הגוף, דבר המעורר אצלנו תמיהה, ובודאי שהנפש לא תמלא במגמה כזאת, אלא שיש לדעת שזאת היא רק המגמה הראשונה, וכוונת הרמב"ם שכל דבר שאדם עושה צריך שתהיה סיבה לדבר עליון יותר, וע"כ בריאות הגוף היא אמנם תכלית האכילה והשינה אך בשום אופן איננה תכלית לעצמה, אלא שתכלית זו מביאה לתכלית נוספת "שתמצא הנפש כלים בריאים ושלמות, לקנות החכמות וקנין מעלות המדות ומעלות השכליות, עד שיגיע לתכלית ההיא".

הנה כי כן, המגמה העליונה של השגת השם איננה נרכשת, ואף אינה נתבעת "מתחילת דרכו של אדם. המדרגה הראשונה שייכת דוקא בפעולות היום יומיות, החמריות, פעולות שאדם עושה אותן בתוקף היותו בעל חיים, ואעפ"כ הן כולן בעלות ערך שונה לגמרי, כיון שיוצקים בהם תוכן ותכלית, ואינן הופכות לתכלית עצמית.

ולא חסך הרמב"ם במילים כדי להסביר ולהמחיש את דבריו, וכתב שעפ"י ההדרכה שלו "לא תהיה אז כוונתו אל ההנאה בלבד, עד שיבחר מן המזון והמשתה הערב, וכן בשאר ההנהגות, אבל יכוין אל המועיל, וכשיזדמן שיהיה ערב - יהיה, וכשיזדמן שיהיה בלתי ערב - יהיה", כלומר, התייחסותנו אל כל מעשה צריכה להיות, באיזה מדה המעשה משרת את המטרה והתכלית, וכך אפשר שיהיו שני בני אדם עושים אותה פעולה, אצל האחד יחשב הדבר למעשה טוב ומועיל, כיון שהוא משרת מטרה נעלה, ואילו אצל השני הוא דבר רע, משום שהוא נותן לדבר ערך עצמי. כך למשל כותב הרמב"ם, אדם הסובל מחוסר

²⁷ פ"ה משמונה פרקים.

תיאבון, עליו לעורר עצמו לאכילה בהכנת מאכלים מגרים כדי שיתאוה להם, ואילו אדם בריא המשקיע מזמנו כדי לגרות עצמו לאכילה, הוא ודאי ענין רע.

וכן אדם הסובל מעיפות נפשית או דכאון, עליו לפעול כדי להשיב אליו את שווי המשקל הרצוי, וע"כ "יסירנה בשמיעת הניגונים, במיני זמר, ובטיול הגנות ובבנינים הנאים וחברת הצורות היפות וכיוצא ממה שירחיב את הנפש, ויסיר חולי המרה השחורה ממנו".

ולעומתו, אדם המבלה רוב ימיו בשמיעת מוסיקה או בביקורים במוזיאונים וכדו', מבטל זמנו ותורתו בדברים שהופך אותם למטרה עצמית, הרי הוא חוטא.

והמודד בכל זה - אם כוונתו "שיבריא גופו, ותכלית הכוונה בבריאות גופו, לקנות החכמות וכו' עד שישגי וידע מהשם ית' מה שאפשר לדעתו".

ובחריפות מרובה מציג הרמב"ם בפנינו אדם שהפך את האכילה למטרה בפני עצמה, "כי האדם שיבא ויאכל מזון ערב אל החך, טוב הריח שנפש האדם מתאוה לו, והוא מזיק לו, ואפשר שיהיה סיבה לחולי קשה או למיתת פתאום - זה והבהמה אצלי שווים". כיון שפעולת האכילה הזאת אינה נובעת מהיותו אדם בעל דעת, המעביר את פעולותיו תחת שבת הבקורת השכלית, אלא מהיותו בעל חיים, הפועל על פי רגשותיו וטבעו, מבלי לתת עליהם את הדעת, והרי "בזה נבדל האדם בפעולותיו מזולתו".

ובזה מפרש הרמב"ם הקרא "ואהבת את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך", שכלל בפסוק זה כל חלקי הנפש, שתכלית כל חלק ממנה תהיה לאהבת ה'.

וזוהי כוונת חז"ל כשדרשו בפסוק "בכל דרכיך דעהו" - "אפי' לדבר עבירה", והיינו, שישנם מעשים שיש להם צביון של עבירה, אלא שהתכלית הופכת אותם לדבר מצוה.

ולא נחה דעתו של הרמב"ם, ולא סיים דבריו עד ששבח את החכמים, איך הצליחו למצות את הנושא "הגדול והעצום כולו, אשר חברו בו חיבורים ולא השלימוהו" בקצרה, ואז תדע שנאמר בכח א-להי בלא ספק, והוא אמרם בצוואותיהם "יוכל מעשיך יהיו לשם שמים".

בדרך זו הופך האדם את כל מעשיו מדבר הרשות לדבר מצוה, כיון שיוצק לכל מעשה, קטן או גדול, משמעות ותוכן, והופך אותו לאמצעי לדבר עליון יותר, ואין בפעולותיו דבר שהוא לבטלה, וע"כ כתב הרמב"ם שזאת המדרגה היא מדרגה עליונה מאוד וחמורה, לא ישיגוה אלא מעט מזעיר ואחר הרגל גדול וכו', שישמש כוחות נפשו כולם וישים תכליתם ידיעת השם ית', ולא יעשה מעשה קטן או גדול, ולא ידבר דבר, אלא שהפועל ההוא או הדבר ההוא מביא למעלה, או למה שמביא אל המעלה, והוא יחשוב ויסתכל בכל פועל ותנועה ויראה, אם יביא אל התכלית ההיא או לא יביא, ואז יעשהו".

השלימות הזאת היא כמובן נחלת מתי מעט, אך מ"מ הציג הרמב"ם בפנינו סולם, שכל אחד יכול לטפס במעלותיו, אם יכוין פעולותיו לתכלית עליונה יותר, ולא מאהבת עצמו²⁸.

ומכאן משמעות חדשה לצווי "קדש עצמך במותר לך".

"לך אל העם וקדשתם היום ומחר, וכבסו שמלותם והיו נכונים ליום השלישי"²⁹, וכתב התרגום:

ותזמנינון יומא דין ומחר", וכ"כ רש"י: וקדשתם-זומנתם, שיכינו עצמם היום ומחר.

וביואל "קדשו צום קראו עצרה וכו' קדשו קהל"³⁰.

²⁸ עיי בהלכות דעות לרמב"ם פ"א ופ"ג, ושם חילק בין דרך החכמים, שזוהי הדרך הישרה, הממוצעת, הנתבעת מכל אדם, לדרך החסידות, שהוא ליחידי סגולה.

²⁹ שמות יט, ג.

וכתב בתרגום יהונתן: קדשו קהל - זמינו קהל, וכן במצודות שם: קדשו צום הזמינו יום צום קדשו קהל - הזמינו את כל הקהל להתענות לפני ה'.

ובדברים "לא תהיה קדשה מבנות ישראל, ולא יהיה קדש מבני ישראל"³¹, ופירש"י: קדשה - מופקרת ומזומנת לזנות, קדש - מזומן למשכב זכר.

ובבראשית "וישאל את אנשי מקומה, איה הקדשה"³², ופירש"י: מקודשת ומזומנת לזנות, וכן לשון קידושין שאומר אדם לאשה "הרי את מקודשת ליי", כתבו תוס' "פשטא דמילתא, מקודשת לי - מיוחדת לי ומזומנת ליי"³³.

משמעות הקידוש הוא לזמן וללייחד הדבר למטרה, ונראה שלא יהיה זה רחוק מן האמת לומר, ש"קדש עצמך במותר לך", היינו, שיזמן כל דבר למה שהוא נעלה יותר, והן הן דברי הרמב"ם, שכל פעולה שעושה, תהיה לשם התכלית, שכל מעשיך יהיו לשם שמים.

וכן הביא השו"ע להלכה³⁴: כל מה שיהנה בעוה"ז לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא, כדכתיב בכל דרכיך דעהו, ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים, שאפילו דברים של רשות כגון אכילה ושתייה, ההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל דרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו וכו' כללו של דבר, חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו, ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבריו שיביא לידי עבודת הבורא יתי' יעשהו, ואם לאו לא יעשהו, ומי שנוהג כן, עובד את בוראו תמיד.

פירוש זה מרומם את מושג הקדושה למעלה עליונה ביותר, מעתה אין הוא מצטמצם רק בפעולות של שב ואל תעשה, של פרישות ובריחה מהנאה, אלא יורדת לכל חיי המעשה ונותנת משמעות לכל עשיותיו של האדם, אף אלו הנראים שפלים ובהמיים, ואין שום תחום המופקע ממושג זה של קדושה, ובכך "עובד את בוראו תמיד".

לאדם הראשון לפני החטא הוצבו רק שתי מטלות, מצות ואיסורים, לא היו לו דברי רשות, "ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשמרה"³⁵, לעובדה - זו מצות עשה, לשמרה - זו מצות לא תעשה³⁶, כל שהיה עליו לעשות היה בגדר מצות עשה, וכל שנמנע היה מצות לא תעשה, רק לאחר החטא נוצר פער ונולדו דברי רשות. חובתו של האדם לצמצם את הפער ולהפך דברי רשות למצות או לאיסורים, כך שכל מעשיו יהיו לשם שמים.

פירוש נאה כתב הרב חרל"פ זצ"ל בשם רבו, הרב קוק זצ"ל, על הפסוק "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה", וז"ל³⁷: שמעתי מפני קדשו של רבנו הרב זצוק"ל לבאר בזה, כי כל מגמתו של עמלק היתה

³⁰ יואל ב.

³¹ דברים כג.

³² בראשית לח.

³³ קידושין ג, ע"א.

³⁴ או"ח סי' רלא, ומקורו ברמב"ם פ"ג מהלכות דעות ה"ג: "נמצא המהלך בדרך זו כל ימיו, עובד את ה' תמיד וכו' ואפי' בשעה שהוא ישן, אם ישן כדי שתנוח דעתו עליו וינוח גופו כדי שלא יחלה וכו', נמצא שינה שלו עבודה למקום ברוך הוא".

³⁵ בראשית ב.

³⁶ זוהר ח"א.

³⁷ מי מרום, נמוקי המקראות.

להתקומם על המצוה והחובה, ולקרר את החמימות ואש התורה, ולהביא הכל לידי רשות, וזה מרומז בתיבה "מחר", ר"ת מצוה חובה רשות, וז"ש משה "מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה הא-להים בידי", כדי לתקן את ה"מחר", ולהטות הכל אל הא-להים. ואילו אצל פנחס נאמר "ויקח רמח בידו", שבקנאותו קנאת ה' למען אהבת ישראל, כמ"ש "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאתי", שהוא היה היפך מעמלק, והעלה את הרשות למצוה, ואת המצוה לחובה, "רמח", ר"ת: רשות מצוה חובה.

לדעתו של הרב קוק זצ"ל, זה היה חטאה של הארץ, שלא הוציאה עץ שטעמו כטעם הפרי. העץ הוא האמצעי, והפרי הוא התכלית. מי שעוסק באמצעי, חש פעמים חוסר נחת, הוא היה מעדיף לעסוק בתכלית, אך באמת היה צריך לחוש את נעמו של התכלית, באמצעי, שהרי אם כל מעשיו לשם שמים, אין חילוק בין עיסוקו באמצעי או בתכלית. "אבל טבע הארץ, התנודדות החיים ולאות הרוחניות, כשהיא נסגרת במסגר הגופניות, גרם שרק טעמו של הפרי, של המגמה האחרונה, האידיאל הראשי, מורגש הוא בנעמו והדרו, אבל העצים הנושאים עליהם את הפרי, עם כל נחיצותם לגידול הפרי, נתעבו ונתגשמו ואבדו את טעמם, זהו חטא הארץ שבעבורו נתקלה כשנתקלל גם האדם על חטאו, וכל פגם סופו לתיקון ע"כ מובטחים אנו בבירור, שיבואו ימים שתשוב הבריאה לקדמותה, וטעם העץ יהיה כטעם הפרי, כי תשוב הארץ מחטאה, ואורחות החיים המעשיים לא יהיו גורמים לחוץ בעד הנועם של האור האידיאלי, הנתמך בדרכו ע"י אמצעים הגונים, המחזיקים אותו ומוציאים אותו מן הכח אל הפעל".³⁸

בכך הסביר הרב קוק זצ"ל, ערכן של הנשים, אעפ"י שרבות מהן עוסקות בנושאים המוגדרים כאמצעים. מצינו במס' ברכות³⁹, שנשאלה השאלה, "נשים במאי קזכיין", שהרי הן פטורות ממצות תלמוד תורה, ותשובת הגמ' שם "באקרוי בנייהו לבי כנישתא [טורחות על בניהן להביאן לביה"ס לקרא מקרא ולשנות משנה - רש"י], באתניי גברייהו ונטרן לגברייהו [נותנות רשות לבעליהן ללכת ללמוד תורה, וממתנות להן - רש"י], והרי פעולות אלו אינם אלא אמצעים המאפשרים לבעליהן ללמוד תורה, ואעפ"י אמרו שם, "גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים", הרי שזכות העסק באמצעים עושה על הזכות והשכר של העוסקים במטרה עצמה.

דברים אלו אמר הרב קוק זצ"ל בנאום ברכה שנשא בחוה"מ סוכות, בחגיגת הנחת אבן הפינה לביהכ"נ אהל רבקה שבשכונת קרית שמואל בירושלים, שנבנה מתרומתה של הנדיבה הגב' רבקה רוטברג ע"ה, ובקשר לכך הוסיף הרב, שרעיון זה נרמז גם בשמחת בית השואבה, שהרי עיקר המצוה היתה בניסוך המים ע"ג המזבח, והשאיבה אינה אלא אמצעי, ואעפ"י נקראת השמחה ע"ש השאיבה, ולא ע"ש הניסוך שהוא העיקר, ואמרו חז"ל⁴⁰, שמקומם של הנשים למעלה, על הגוזזטה, ואילו האנשים עמדו למטה, והיינו, שבחגיגה מפוארת זו, שבה הובלט בצורה חגיגית הערך של ההתמסרות לשכלול האמצעים, היה מעמד הנשים, המקדישות כ"כ הרבה לאמצעים, מכובד יותר, ומקום המושב הגבוה ניתן להן. חייב כל אדם מישראל לומר לעצמו, "מה ה' א-להיך שואל מעמך", מה חלקו המיוחד לו, ואיזה תחום ייעד לו הקב"ה, שבו יוכל להתמסר ולמלא חובתו בעולמו, ושלא ייגע לריק ולא ילד לבהלה, ע"י פזילה לעבר תכליתות שאינן מתאימות לו, אף שהן בעלי יוקרה גדולה יותר.

³⁸ אורות התשובה פ"ו, ז.

³⁹ ברכות יז, ע"א.

⁴⁰ סוכה נא, ע"א..

כך כתב הנצי"ב⁴¹, כשעסק בחילוקי הכתות והמדרגות השונות שבכלל ישראל, "שלכל אחד ברית בפני עצמו, ומה ששואל הקב"ה מזה, אין שואל מזה, וכמעט שאסור לכת השניה", כמו למשל, ת"ח העוסקים באהבה ובדביקות, ועסקני הצבור שהם מנהיגי הדור, שאסור להם לשנות תפקידם, עסקני הצבור אינם רשאים להתבטל מעיסוקם כדי לעסוק בענייני אהבת ה', ולהשקיע עצמם בלימוד תורה, "שהרי בזה לא תהיה שקידתו בעבודה הציבורית תמה", ומה שאמרו בשבת, שגדולה הכנסת אורחים יותר מקבלת פני השכינה, אין הכוונה שמעלת הכנסת אורחים גדולה יותר, שהרי אין דבר גדול מקבלת פני השכינה, אלא שמצות הכנסת אורחים גדולה יותר, והיא דוחה העיסוק בקבלת פני השכינה, וכן נראה ממעשיו של אברהם שכאשר ראה אורחים מתקרבים, ביקש רשות מהשכינה לסור ממנה, כדי לעסוק באורחים כראוי להם, ושימתין לו, וכן אסור לת"ח השקועים בלימוד התורה ובדבקות, להניח לימודם ולעסוק בצרכי שעה, וכן מוטל על כל אדם מישראל, למלא תפקידו הראוי לו, המיוחד לו, ולא לפזול לעבר משימות המתאימות לאחר.

עפ"י דברי הרב קוק זצ"ל⁴², זהו חלק מהוידוי שמתודה כל אדם בסוף תפילת יום הכפורים, "א-להי, עד שלא נוצרתי איני כדאי, ועכשיו שנוצרתי, כאילו לא נוצרתי", והיינו, שלפני שנוצרתי, ודאי לא היה בעולם דברי שהיה צריך לו, שהרי אילו הייתי חסר בעולם, ודאי הייתי נוצר קודם לכן, וכיון שלא נוצרתי עד עתה, זה אות וסימן שלא היה כדאי לי להברא אז, אלא לעת הזאת, משום שכנראה הגיע השעה שאני צריך למלא איזה דבר להשלמת המציאות, ואילו הייתי מייחד מעשי אל תכלית בריאתי, הנני עכשיו כדאי, אבל כיון שאין מעשי מכוונים לטוב התכלית, הרי לא הגעתי אל תכלית בריאתי, ואיני כדאי עדיין כמו קודם לכן.

יסוד החסידות ושרש העבודה, שיתברר ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ויסוד הכל הוא "קדש עצמך במותר לך", "וכל מעשיך יהיו לשם שמים".

עם סיום כתיבת הדברים ומסירתם לדפוס, פגעה בנו
מידת הדין, וביום כ"ב בסיון תש"ס, נלקחה מאיתנו אימנו
מורתנו, מרת מלכה דבורה בת הרב מרדכי חיים
סוקולובר זצ"ל, שהיה רבה של העיירה חורזל בפולין.

⁴¹ העמק דבר, דברים י, יב.

⁴² עולת ראיה, ח"ב עמ' שנו.

על היחס שבין אב לבנו, כתבו חז"ל "ברא כרעא דאבוה",
 וכן ביחס לאם "עובר ירך אימו", ולא ייחסו אותו ליד, כמו
 שאמרו "יד אשה כיד בעלה", "יד עבד כיד רבו", והיינו,
 שאדם נקרא 'מהלך' לעומת המלאך שנקרא 'עומד' - "ונתתי
 לך מהלכים בין העומדים האלה". אלא, שכשהאדם נפטר
 לעולמו, הוא מפסיק ללכת - "במתים חופשי" - כיון שמת
 אדם, נעשה חופשי מן המצוות ושוב אינו יכול להתקדם, והרי
 הוא עומד כמלאך.

אמנם, כשבנינו ובני ביתו ממשיכים בדרכו, הם משמשים לו
 גורם לעלייה, שהרי כל מעשיהם מכוחו ומכח כוחו, ומבחינה
 זו משמש הבן 'רגל' לאביו ולאימו, והם ממשיכים ללכת
 ולעשות גם בעלמא דקשוט, וע"כ הבן הוא רגל אביו וירך
 אימו.

ישמשו דברי התורה וההוראה שאנו עוסקים בהם, סולם
 לעילוי נשמתה.

ת.נ.צ.ב.ה.